

ELADI GRANGEL NEBOT

Algunes reflexions al voltant dels museus locals

«ESTUDIS CASTELLONENCs»
N.º 8 1998-1999, pp. 421-428

ABSTRACT

In this article it's being proposal an aproximation to the reality of the local museums, a type of cultural institution that during the last years has experimented a notable reanimattheir definition, legislative framework, presence in the Valencian countries and the role that they play and they can play as social reviver.

RESUM

En aquest article hom proposa una aproximació a la realitat dels museus locals, un tipus d'insti-tució cultural que els ultims anys ha experimentat una notable revifalla a les nostres comarques. A lles següents pàgines hom reflexiona breument sobre la seua definició, marc legislatiu, implantació al País valencià i paper que juguen i poden jugar com a dinamitzadors socials.

INTRODUCCIÓ

D'un temps ençà el món dels museus ha experimentat un desenvolupament i una revitalització excepcionals, tant de fons com de forma, apreciable sobre tot en una nova concepció del discurs expositiu, la presentació contextualitzada dels objectes i una major atenció cap a les necessitats/demandes del públic; ha assumit, en resum, continguts pedagògics. Així, els museus s'han obert cap al seu entorn, aprofundint en la seua implantació social i superant el caràcter exclusiu, en certa manera elitista, que havien tingut fins fa no massa temps. En aquest mateix sentit, l'atenció envers les possibilitats didàctiques dels museus, com element complementari de l'ensenyament reglat, és una conquesta relativament recent i de desigual aplicació, però és sense dubte el gran camp de desenvolupament futur dels museus, malgrat algunes ultimíssimes orientacions de la Museologia actual, que parlen del museu mercat¹ o museu espectacle² com altres de les alternatives de la superació del museu antològic i acadèmic tradicional.

1. HERNÁNDEZ, F. (1994), PP.78-79

2. ALONSO FERNÁNDEZ, L. (1993), P.77

No és aquest el lloc de fer un repàs, ni tan sols esquemàtic, d'aquesta evolució; ni tampoc de plasmar l'estat de la qüestió de la Museologia contemporània. Sortosament, però, és molta i molt precisa la bibliografia que se'n fa ressò, en especial des de (i a partir de) les aportacions de G.H. Rivière, revisades però encara no superades. Remetem al lector que vulga aprofundir en el coneixement de l'actiu i atractiu món dels museus a la bibliografia ressenyada al final d'aquestes pàgines. L'objecte d'aquestes línies se centra en reflexionar al voltant d'una categoria concreta de museus, la que més pot interessar-nos i afectar-nos per la seua proximitat física i conceptual: els museus locals, que també els últims anys han observat una inusitada dinamització, fins i tot a les nostres comarques.

2. DELIMITACIÓ DEL CONCEPTE

Encara que en principi sembla obvi el seu significat, convé fer unes puntualitzacions que ens ajudaran a concretar l'aplicació que de l'expressió museu local es farà en aquesta col·laboració. Entenem com museu local tot aquell museu de titularitat municipal, és a dir que depén administrativament d'un ajuntament, qualsevol que siga el seu contingut, àmbit geogràfic o científic a què es dedique, i encara que la seua gestió haja estat delegada en un Patronat o Fundació³.

Hi ha, tanmateix, que fer dues matisacions relatives a la territorialitat i a la naturalesa de les col·leccions dels museus locals. En primer lloc i en quant a la procedència dels seus fons, el museu local no té perquè circumscriure's a l'àmbit físic del terme municipal, sempre que açò no supose confrontació amb altres institucions semblants (com sovint passa), i sempre que no vaja en detriment de la coherència de les col·leccions ni dels programes científic i divulgatiu del museu. Així, el Museu de Ceràmica de l'Alcora, de titularitat municipal, té una col·lecció de ceràmica contemporània espanyola procedent d'un concurs que anualment convoca l'Ajuntament, essent aquesta una secció notable i integrada dins l'organització dels fons del Museu; i el Museu de Ceràmica d'Onda, igualment de gestió municipal, té col·leccions de taulelleria valenciana dels segles XV a XX, la qual cosa està en perfecta concordança amb els objectius que des de la direcció del Museu s'estan impulsant. Es a dir, és justificable (en alguns casos, és condició *sine qua non*) que dins una lògica els museus locals alberguen col·leccions provinents d'un marc territorial supramunicipal, sempre que pertanyen al seu contexte disciplinar, en el cas d'ambdós exemples esmentats, la ceràmica.

En el sentit contrari, objectes propis de la disciplina d'un museu poden estar descontextualitzats per raons del seu origen. Així, hi ha un Museu Provincial fora del País Valencià (del qual per discreció no citarem el nom) amb dues interessants seccions de belles arts i arqueologia, aquesta última molt representativa del desenvolupament històric del territori provincial, però amb una vitrina que crida notablement l'atenció pel seu contingut: materials egipcis procedents d'una donació d'un viatger i erudit local de principis de segle, ubicats eufemísticament en la sala de Protohistòria, Iberisme i Romanització. Aquesta vitrina trenca bruscament la lògica expositiva del conjunt i fa tornar enrere 200 anys la Museologia, rescatant de l'oblit el concepte de gabinet de curiositats.

3. En algunes tipologies de museus s'inscriuen sota l'epígraf de museus locals tots aquells depenents directament dels ajuntaments o d'institucions administratives supramunicipals, com ara diputacions provincials, mancomunitats o consells comarcals, en contraposició als museus "nacionals" o "estats" (BELTRÁN, M., 1971-72; LEÓN, A., 1978, pp.114-170). Altres autors, simplement, ignoren aquesta categoria en les seues classificacions (HERNÁNDEZ, F., 1994).

Com que al País Valencià no hi ha una comarcalització efectiva, i com que les mancomunitats de municipis no són titulars -pel moment- de cap museu, l'aplicació d'aquest terme quedaria cenyida als museus de titularitat municipal i als de les diputacions provincials (Museu Arqueològic d'Alacant, Museu de Prehistòria de València i Museu de Belles Arts de Castelló). Nosaltres, per tal de centrar el contingut d'aquesta col·laboració, excloem aquests últims de la denominació de museus locals, doncs a més presenten evidents deivergències front als museus de titularitat municipal en quant a la seua organització, gestió, finançament, territorialitat, naturalesa i recursos humans i tècnics.

La segona observació fa referència al contingut del museu. Sovint s'ha tendit a fer dels museus locals una mena de caixó de sastre on hi cap tot allò antic o curiós que s'ha anat replegant al llarg del temps, sense més criteri que l'amuntegament d'objectes. Així, no és estrany el cas de museus locals amb una sera d'estrís agrícoles (quasi sempre els mateixos) i d'alters relatius a activitats quotidianes, productives o artesanals característiques del poble en qüestió, a més de les inevitables romanelles arqueològiques i històriques generalment obtingudes per aficionats locals d'una manera furtiva o il·legal (tant del terme municipal com d'altres llocs). En ocasions, aquets museus també allotgen l'obra d'algun col·leccionista que veu en la donació⁴ al Museu la millor manera de preservar la seua memòria al poble.

Per fortuna aquest caòtic museu concebut com a "temple de l'acumulació" és cada vegada més minoritari. S'imposa ara un altre tipus de museu local, especialitzat, monogràfic o almenys circumscrit a una parcel·la concreta de la identitat històrica, econòmica, artística, científica o tècnica del municipi⁵.

3. EL MARC LEGISLATIU DELS MUSEUS LOCALS

A l'Estat Espanyol, les Comunitats Autònomes tenen l'atribució d'assumir les competències en matèria de museus. L'article 148.15 de la Constitució Espanyola de 1978 així ho especifica, encara que deixa un marge de tutela directa a l'Estat sobre les biblioteques, arxius i museus de titularitat estatal, sense perjudici de la seua gestió per part de les Comunitats Autònomes (article 149.1.28).

A la nostra Comunitat, aquestes competències han estat assumides per la Generalitat Valenciana, en virtut d'allò que disposa l'article 31.6 de l'Estatut d'Autonomia, essent transferides pel Reial Decret 3006/1983, de 13 d'octubre, i assignades a la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència pel Decret 171/1985, de 29 de desembre, de Presidència de la Generalitat Valenciana.

D'aquesta manera, correspon al Parlament Valencià elaborar la legislació específica sobre museus, per tal de regular la seua creació i funcionament, excloent sempre els de titularitat estatal⁶.

De moment, a manca d'una Llei de Patrimoni Valencià, és la Llei 16/1985, de 25 de juny, de Patrimoni Històric Espanyol, qui defineix el marc jurídic dels museus a la nostra Comunitat. Sembla, però, que després d'un primer esborrany redactat en 1991 i rebutjat al seu moment, la Llei de Patrimoni Cultural Valencià (com s'anomenarà oficialment) serà aprovada gairabè amb total seguretat aquest any, després de més de tres revisions. Dins el seu articulat es concedeix un paper destacat a les corporacions locals com a responsables subsidiàries de la protecció i conservació del patrimoni en els seus territoris, la qual cosa pot activar sensiblement les iniciatives museístiques de tipus local.

Per ara, en matèria de museus i fins l'aprovació d'aquesta delejada Llei, el Govern Valencià només ha publicat una Ordre⁷ que regula el reconeixement de museus i col·leccions museogràfiques, aprovada a

4. Les donacions indiscriminades són un veritable cavall de Troia per museus, dones propicien ingressos d'allò més curiós i extravagant. Sovint es negocien entre el donant i l'administració, passant per alt l'opinió dels professionals del museu, i solen contenir una sèrie de clàusules o compromisos aberrants des del punt de vista de la programació i l'organització museística. En aquest sentit, vé al cas una donació rebuda (o patida) per important museu de l'Estat, que consistia en un lot de quadres d'un artista de la ciutat. La donació es va tramitar entre l'administració (Govern Autònom, en aquest cas) i els hereus, i en ella es contemplava l'obligació del Museu de dedicar-li una sala sencera a l'obra de l'esmentat pintor. Actualment, aquest museu dedica molt més espai a un artista de segona fila que a qualsevol dels grans mestres de la pintura representats en les seues sales o en els seus magatzems.

5. Com a exemple, els museus de titularitat municipal reconeguts per la Conselleria de Cultura a Castelló: museus arqueològics (Almassora, Borriana i la Vall d'Uixó), històrics (Nules), de ceràmica (L'Alcora i Onda) o de medallística (Nules).

6. A la nostra Comunitat només hi ha dos museus de titularitat estatal, tots dos a la ciutat de València: el Museu Nacional de Ceràmica i Arts Sumptuàries "González Martí" (de gestió directa del Ministeri de Cultura), i el Museu Sant Pius V, de gestió transferida a la Conselleria de Cultura. La Generalitat Valenciana ha sol·licitat al Ministeri de Cultura la transferència de la titularitat d'ambdòs museus, qüestió que en cas del Museu Sant Pius V es podria resoldre immediatament.

més amb caràcter transitori, tal i com es reflecteix al seu text preliminar. Tot i ser clarament insuficient, aquesta Ordre ha servit, des del moment de la seua publicació, per definir i organitzar el fins llavors confús panorama dels museus al País Valencià.

4. POLÍTICA MUSEÍSTICA AL PAÍS VALENCIÀ

Del marc jurídic i legislatiu vigent es desprén que és responsabilitat de l'Adiministració autonòmica dissenyar la política museística aplicable al País Valencià. Cal diferenciar, però, dues branques molt definides i independents. En primer lloc, els museus de titularitat "central", tant del Govern de l'Estat com de la Generalitat Valenciana, en els quals la gestió és directa, i per tant s'hi apliquen les línies programàtiques dictades des de l'organisme competent (Conselleria o Ministeri de Cultura) en cada moment⁸. Per altra banda, els museus d'altres titularitats, en els quals el paper a exercir pel Govern Valencià és el de regular la seua creació i coordinar el seu funcionament. La distinció entre museus i col·leccions museogràfiques atenent no sols a la importància dels fons que alberguen sinó també als mitjans materials, humans i econòmics que l'organisme titular hi dedique és el primer pas, modest però significatiu, cap a l'aplicació d'una política museística efectiva per part de l'Adiministració autonòmica.

Cal completar, però, la legislació museística, no sols amb la Llei de Patrimoni Cultural Valencià, sinó també amb una Llei de Museus Valencians⁹ que definisca més concretament el paper i les competències dels museus i les relacions entre ells i amb les administracions; que sistematitze i classifique els museus existents al País Valencià i els de futura creació; que cree un organisme supramuseístic (del tipus de la *Junta de Museus* de Catalunya¹⁰ o de la *Comisión Asesora de Museos* d'Aragó¹¹), pluralista, participatiu i independent que canalitze i coordine els esforços dels diferents titulars dels museus, per tal d'incrementar la rendabilitat de les inversions i per fer més eficaç la tasca de conservació, estudi i divulgació del nostre patrimoni cultural comú.

5. ELS MUSEUS LOCALS AL PAÍS VALENCIÀ

Una vegada esboçats els aspectes teòric i legislatiu, cal analitzar algunes característiques de la distribució dels museus al País Valencià, per contrastar el pes i significació que hi tenen els de titularitat municipal. Aquest estat actual arranca de l'intent ordenador que en 1991 va promoure la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència amb la publicació d'una *Guia* on tenien cabuda, d'una manera àmplia, tots els museus i col·leccions museogràfiques existents aleshores, alguns amb unes condicions de subsistència i atenció al públic realment precàries. L'objectiu de la *Guia de Museos de la Comunidad Valenciana* era, però, conèixer i donar a conèixer d'una manera divulgativa el patrimoni museístic valencià.

L'entrada en vigor de l'esmentada Ordre de 28/02/91 va suposar, com ja s'ha dit, l'establiment d'uns criteris de classificació de museus i col·leccions museogràfiques. A partir d'aleshores, tant els museus ja existents com els de nova creació devien complir una sèrie de requisits en quant a instal·lacions,

7. Ordre de 6 de febrer de 1991, de la Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, que regula el reconeixement de museus i col·leccions museogràfiques permanents a la Comunitat Valenciana (DOGV núm. 1.494, de 28/02/1991).

8. Incloem dins d'aquesta categoria tant els quatre museus de titularitat autonòmica (Castell de Sagunt, Museu Arqueològic i Teatre Romà de Sagunt, Museu de la Valltorta de Tírig, i IVAM de València) com els dos estatals sobre els quals la Generalitat Valenciana reclama la transferència de titularitat (Sant Pius V i Museu Nacional de Ceràmica), tot i les seues singularitats.

9. A hores d'ara, només Les Comunitats Autònomes d'Andalusia (1984), Castella la Manxa (1990), Catalunya (1990), Múrcia (1990) i el País Basc (1990) compten amb una Llei de museus pròpia. Galícia (1986) i Astúries (1991), amb Decrets del mateix estil, i la Comunitat Valenciana (1991), amb una Ordre.

10. Llei 17/1990, de 2 de novembre, de Museus de Catalunya (DOGC núm. 1.367, de 14/11/1990).

11. Llei 7/1986, de 5 de desembre, de Museus d'Aragó (BOA núm., 307, de 24/12/1986).

mitjanç tècnics, personals i pressupostaris per ser reconeguts oficialment i passar a formar part del sistema o xarxa de museus de la Comunitat Valenciana. El resultat, passats quatre anys des de la promulgació de l'Ordre, és d'allò més expressiu: dels 61 museus i 116 col·leccions museogràfiques llistats a la Guia de Museos de la Comunidad Valenciana de 1991, s'ha passat a principis de 1995 a 46 museus i 22 col·leccions museogràfiques registrades a la Conselleria de Cultura, tot i tenint en compte els nombrosos projectes que han vist la llum aquests darrers quatre anys. La causa d'aquesta devallada numèrica cal buscar-la en la desídia de molts titulars de museus, que no s'han acollit a l'Ordre de 1991 (actitud especialment censurable quan es tracta d'institucions públiques o òrgans de l'administració), i no en la desesperació d'alguns museus o en l'incompliment de les condicions mínimes que se'ls hi exigeixen:

Prenent, doncs, les dades oficials de la Conselleria de Cultura a gener de 1996, tenim la següent distribució de museus al País Valencià:

- a) Castelló: 8 museus¹²
8 col·leccions museogràfiques
- b) València: 14 museus
7 col·leccions museogràfiques
- c) Alacant: 24 museus
7 col·leccions museogràfiques

Per titularitat, les dades encara són més reveladores:

- a) titularitat municipal:
30 museus
14 col·leccions museogràfiques
- b) altres titularitats:
16 museus
8 col·leccions museogràfiques

A les dades de Castelló cal afegir el novíssim reconeixement dels museus arqueològic d'Almassora, de medallística de Nules, i arxipestral de Morella. Altres museus de recent inauguració, com la Casa Polo de Vila-real o el Museu de la taronja de Burriana, és d'esperar que prompte s'integraran a la xarxa oficial de museus, de la qual no formen part, incomprensiblement, els de la Diputació Provincial (Belles Arts i Etnologia) o el Museu Municipal d'Arqueologia i Etnologia de Sogorb. Així i tot el mapa de museus de Castelló segueix presentant buits tan importants com Benicarló, Vinarós i tota la zona turística costanera en general, o el paradigmàtic cas de la capital, on tan sols hi figura la col·lecció museogràfica municipal de Sant Jaume de Fadrell.

Respecte a la titularitat, en protagonisme de les iniciatives municipals en el conjunt dels museus del País Valencià és aclaparador: el 65% dels museus i el 63% de les col·leccions museogràfiques tenen com a promotor als ajuntaments.

Però, més enllà de qüestions numèriques, els museus locals tenen un pes específic major per la seua naturalesa, potencialitat pedagògica i caracter democratitzador. Front als museus "centrals" o "nacionals" (avui desfasats i en continu debat de re-definició) els museus locals han descentralitzat l'accés a la cultura i han des-sacralitzat la institució museal. Els museus de petit i mitjà tamany estan fets a escala humana i en ells el visitant no corre el risc de perdre's ni de ser devorat pels objectes. Aquesta és la gran

12. Museu de Ceràmica de L'Alcora; Museu Arqueològic de Borriana; Museu d'Història de Nules; Museu de la Ceràmica d'Onda; Museu Catedralici de Sogorb; Museu de la Valltorta de Tirig; Museu Arqueològic de la Vall d'Uixó; i Museu Popular d'Art Contemporani de Vilafamés. Cinc d'ells, de titularitat municipal.

basa de futur dels museus locals: la capacitat d'atracció d'un públic general (no especialitzat) molt ampli; per tant, en ells juga un paper fonamental l'aplicació de recursos didàctics complementaris que facen agradable la visita i ajuden a culminar el procés comunicatiu en el museu. S'està demostrant últimament que els museus locals (i per extensió, els museus física i conceptualment "assequibles") són més rentables i eficaços social i culturalment, i fins i tot alguns econòmicament.

Per contra, els museus locals també es troben amb problemes i inconvenients que dificulten el seu funcionament o qüestionen la conveniència del seu establiment: l'excessiva satelització de l'oferta cultural, els problemes de finançament (irregularitat i dependència de voluntats excessivament volubles), l'escassetat de personal i mitjans materials (problema comú a tots els museus, però, especialment agut en els petits), la indefensió front al poder polític (s'ha dit en diversos fòrums sobre museus que la principal amenaça per als museus locals són els regidors de cultura...), etc.; en definitiva, una permanent provisionalitat i un difícil equilibri entre la mancança de recursos i l'exigència de resultats.

La balança, però, es decanta indubtablement en favor de les avantatges de l'existència d'una xarxa de museus locals. Aquestes institucions museals estan més aprop de la societat i del patrimoni cultural, i són per tant el millor vehicle per a estretar les relacions entre ambdues parts, habitualment tan allunyades l'una de l'altra.

L'Alcora, març de 1996

6. BIBLIOGRAFIA¹³

ALONSO FERNÁNDEZ, L.: *Museología. Introducción a la teoría y práctica del Museo*. Madrid, Istmo 1993.

BELTRÁN LLORIS, M.: *Teoría del Museo*. "Caesaragusta" núm.35-36. Zaragoza 1971-72.

CABALLERO ZOREDA, L.: *Funciones, Organización y Servicios de un Museo*. *El Museo Arqueológico Nacional de Madrid*. Madrid, Anabad 1982.

HERNÁNDEZ, F.: *Manual de Museología*. Madrid, Síntesis 1994

Guía de Museos de la Comunidad Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. València 1991.

LEÓN, A.: *EL MUSEO. Teoría, praxis y utopía*. Madrid, Cátedra 1978.

RIVIÈRE, G. H.: *La Muséologie selon Rivière*. París, Dunod-Bordas 1989.

13. Sense ànim de ser exhaustiu, ni molt menys, llistarem només la bibliografia citada al text i alguns manuals genèrics de fàcil accés on el lector interessat pot trobar una bibliografia més àmplia i específica.